

קמח שנטחן לאחר הפסח

מ

יד לאחר הפסח מתמלאים המדפים במרכולים במוצרים המתהדרים בכיתוב "מקמח שנטחן לאחר הפסח" או בכיתוב "נאפה לאחר הפסח".

למה הכוונה בכיתובים הללו?

תשובה: בכדי לענות על שאלה זו אנו נדרשים לשרשויהיסטוריים של מנהג מכירת החמץ. התורה יחסה לאיסור החמץ חומרה יתירה על איסורי אכילה הרגילים. חומרה יתירה זו מתבטאת ראשית בלשון הפסוק החד-משמעית: "ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך" (שמות יג ז), לשון שאין לו אח ורע בתורה כולה כשמדובר באיסורי אכילה. בנוסף לך החמץ נאסר גם בהנאה בפסח. חומרות אלה הביאו חכמים לאסור בהנאה גם חמץ שעבר עליו הפסח, כלומר חמץ של יהודי שנשאר בזמן הפסח ברשותו של יהודי (פסחים כח א).

איסור זה הוליד את מכירת החמץ. בעבר נהגו היהודים למכור את החמץ שברשותם לפני הפסח לשכניהם הנוכרים, כשהאחרונים ממש לקחו את החמץ לבתיהם. מכירה זו הייתה מוחלטת מבחינת הכוונות של שני הצדדים והן מבחינה קניינית. הדבר גם התבטא בפועל בלקיחת החמץ ע"י הגוי לביתו וממילא הפיכתו לחמץ שאיננו שייך ליהודי (טור או"ח קג ע"פ התוספתא פסחים ב). מכירה זו תקפה גם במקרים בהם הנוכרי שומר בביתו את החמץ שקנה ולא משתמש בו, היות והוא מתכוון למכור חזרה ליהודי לאחר הפסח. גם כך אין מדובר בחמץ שעבר עליו הפסח, שהרי ככלות הכול המכירה נעשתה בצורה של העברת החמץ בפועל לבית הנוכרי (בית יוסף או"ח תמו וש"ע או"ח קג ג).

הסדר זה של העברת החמץ בפועל לרשותו של הנוכרי הייתה אפשרית כל עוד מדובר בכמויות חמץ קטנות יחסית. אולם יהודים (בעיקר במדינות אירופה) שעסקו בסחר סטיונאי של מזון חמץ או במסחר ביי"ש העשוי מאלכוהול שמקורו בחיטה, נתקלו בבעיה מאחר והיה עליהם להעביר כמויות גדולה של חמץ לביתו של הנוכרי והדבר לרוב לא היה אפשרי.

מציאות זו הולידה שאלות חדשות: האם המכירה תקפה גם כשהחמץ נשאר בביתו של היהודי כיצד ניתן לעשות מכירה כאשר לנוכרי אין מספיק כסף בכדי לשלם עבור החמץ הרב שבידי היהודי? האם ניתן להכשיר מכירה שכזו, שהרי היא נראית כהערמה (פיקציה)?

כתשובה לבעיות אלו קבעו הפוסקים מספר כללים. ראשית נקבע כי המכירה חייבת להיעשות לפי כל כללי הקניינים ובכל הקניינים האפשריים כולל שטר מכירה שבו נמכרת הקרקע של היהודי

שעליה נמצא החמץ, שכן אגב הקרקע נמכר גם החמץ. כמוכ" נקבע כי המכירה אינה נעשית ישירות בין כל יהודי לנוכרי אלא ע"י הרב שהוא שליח של כל בעלי החמץ. כך גם נותנים למכירה תוקף נוסף ורציני יותר. בנוגע לבעיית התשלום (שהרי בכמויות כאלה של חמץ ברור שעל הנוכרי לשלם סכום אסטרונומי), הוחלט כי הגוי ישלם תשלום ראשוני, בעוד ששאר הכסף הופך להלוואה ולא קשור למכירה. במילים אחרות: גם אם הנוכרי לא ישלם את שאר הכסף הרי שעדיין המכירה תקפה, ואילו יתרת התשלום הופכת לחוב של הנוכרי לישראל. (ב"ח על הטור או"ח תמו, ט"ז, מגן אברהם שם)

יש מי שהוסיף שצריך גם שלא יהיה שום קשר של חוב בין הקונה למוכר וזאת בכדי שהעסקה לא תראה כמכירה שאינה מוחלטת. לכן על יתרת החוב של הקונה הנוכרי יש להביא יהודי שיהיה ערב (ערב קבלן) ויתחייב על יתרת החוב ובכך לנתק לחלוטין כל קשר בין המוכר לקונה (שו"ע בעל התניא, ובעקבותיו שארית יהודה או"ח מה, מח, משפט כהן עמ' שס).

יחד עם זאת, הו"פוסקים שהתנגדו למכירה זו בגלל שהיא נראית כהערמה (בכור שור לפסחים מובא במועדים בהלכה עמ' רנ), אולם הרוב המוחלט של הפוסקים לא רק שאישרו את המכירה אלא אף חיזקו אותה והנהיגו אתה בקהילות ישראל (סקירה של השתלשלות מכירת החמץ בספר המועדים בהלכה רמה-רנה).

קמח שנטחן לאחר הפסח

על בסיס כל מה שנכתב עד כה, יש לומר כי הנוהג שפשט בשנים האחרונות שבו משווקים מוצרי מזון מקמח שנטחן לאחר הפסח ולא נמכר במכירת החמץ, הוא נוהג נפסד המערער את מערכת ההלכה בכלל והכשרות בפרט. מאחר והמכירה התקבלה ע"י רוב מובהק של הפוסקים והיא תוקנה בעיקרה בגלל הפסד מרובה, הרי שאין כאן הערמה (מאחר ובכל ימות השנה סוחרים אלו עוסקים במכירת מזון ואין כאן חריגה מהרגלם ותפקידם). מכאן שהמפקפק במכירה זו מפקפק בהשתלשלות ההלכה, ומי שחושש מלסמוך על מכירת החמץ ע"י הרבנות אינו יכול לסמוך על מערכת הכשרות כולה וכבר כתבו גדולי הפוסקים כי מי שאינו סומך על כללי הפסיקה הרי הוא כאפיקורס (מנחת יעקב, השל"ה, בני יששכר ועוד. מובאים בדרכי תשובה יו"ד קטז, ח, י). מסיבה זו נהגו רבים וטובים להקפיד שלא לצרוך מוצרים שנאפו לאחר הפסח, וכל זה בכדי לחזק את אמוננו בהלכה כפי שנתקבלה בכל קהילות ישראל.

(המשך בעמ' 15)